

Den vanskliga försvarsdebatten

Vi har i dag ett gott försvar, säger generalmajor Per-Hjalmar Bauer. Det bygger på tidigare förnuftiga beslut. Alla försvarsbeslut är så konstruerade att de verkar i framtiden. Det är riskerna på åttio- och nittiotalen som nu måste bedömas; ingen lätt uppgift för de ansvariga, men lätt nog för dem som inte ens vill försöka sätta sig in i underlaget. Hur Sveriges strategiska läge ser ut och hur det rimligen, bl a på grund av att vi är en del av Norden, måste komma att se ut, vill författaren klarlägga i denna artikel.

"Människan är den enda levande varelse som har förmågan att tänka ut något riktigt oförnuftigt". Det är professor Ulf von Euler, Nobelstiftelsens ordförande, som säger detta i en uppsats om "Intern ekologi i biosystem", publicerad i en minnesskrift som tillägnades Marcus Wallenberg på 75-årsdagen i fjol. Den som sysslar med frågor rörande rustningar och säkerhetspolitik får många påminnelser om denna sanning. De miljarder i accelererande mängd, som används för rustningar, skulle kanske med större fördel kunna användas för att lösa sådana problem som Romklubben sysslar med och som exempelvis också de svenska regeringsdelegationerna ventilerade vid världslivsmedelskonferensen i Rom. Ett storkrig i Europa skulle för överblickbar framtid omintetgöra varje möjlighet att lösa dem.

Denna artikel skall handla om vilket bidrag vårt land genom sina försvarskrafter kan ge för att bibehålla strategisk stabilitet i vår del av världen och vad som kan göras för att undvika uppkomsten av krig. Därigenom ger vi också ett bidrag till bevarandet av den plattform, varifrån medverkan till världsproblemens lösning skall kunna utgå.

Ser vi detta problemkomplex ur en mera snäv nationell synvinkel vinner vi, genom bevarad stabilitet, att vi värnar om vår politiska frihet och därmed möjligheten att forma en biståndspolitik efter våra egna bedömningar och värderingar. Vi skapar då också respekt utåt för denna.

Jag skall med andra ord försöka att belysa grunden för våra försvarsansträngningar. Hur går dessa ihop med strävan efter rustningsbegränsning i världen. Och var har vi själva att slå vakt om?

Till belysning av problemkomplexet skall jag börja med att diskutera och bemöta en del i den offentliga debatten återkommande invändningar och argument mot vår försvarsdoktrin. Jag inleder med några rena stolligheter.

Avvägningsproblem

Vad väger tyngst, en god sjukvård eller ett gott totalförsvar? Många ger nog tveklöst förord åt sjukvården. Det tycktes i varje fall professor Stig Bergmark, klinikchef på Huddinge sjukhus, göra när han i höstas (DN 11 nov) uttalade sig om vårdkrisen. Han ansåg, riktigt nog, att sjukvårdens behov måste vägas mot andra dyrbara samhällsåtaganden, "text försvaret". Naturligtvis försvaret. Professor Bergmark uttalar sig i generaldirektör Bror Rexeds anda. För ett par år sedan förklarade denne i ett intervjuuttalande (Veckans Affärer nr 27/1969) att för att få pengar till det egna ansvarsområdet kunde man kanske tänka sig att begränsa utvecklingen av militärväsendet. "Jag kan det" avslutade generaldirektören sitt lika pösiga som tanklösa uttalande. Kunde inte en mera framsynt och rationell planering av sjukhusbyggen ge de besparingar som sjukvården behöver?

Nyligen anklagades Gösta Bohman av Ola Ullsten för konservativt tänkesätt bl a därför att han tagit sig an försvarsfrågan

och äskade mer pengar till försvaret än de andra partiledarna. Är det i folkpartiets ögon särskilt reaktionärt att yrka på att riksdagens beslut skall följas också på försvarets område? Längre sträckte Bohman sig inte.

Då jag citerar dessa banala och vårdlösa uttalanden är det för att fästa uppmärksamheten vid en icke ovanlig tankegång när försvaret diskuteras. Försvarsanslagen anses vara en reservfond, ur vilken man kan ösa när andra behov anmäler sig — och så sker ju ständigt.

Självfallet vill vi ha bra sjukvård självfallet en god socialvård liksom också snabba, effektiva, bekväma kommunikationer och en energiförsörjning som inte klickar. Men vad Bror Rexed och hans epigoner försummar i sin förment radikala tankegång är frågan vad försvaret tjänar för ändamål. Vi vill också ha tillfredsställande säkerhet. Bror Rexed och hans meningsfränder kan knappast garantera att vi får vara i fred! Vet de vart oljekrigen och krisen i Mellanöstern kan leda under de närmaste decennierna?

Antingen är försvaret helt obehövligt och skall då snarast avvecklas. Alternativt tjänar det ett samhällsintresse, och då måste dess uppgifter bestämma omfattningen av anslagen. Jag förnekar inte att en avvägning måste ske i förhållande till andra samhällsbehov. Men då så sker och det befinner sig nödvändigt att reducera försvarsanslagen, är det angeläget att konsekvenserna härav bedömes och redovisas på ett realistiskt sätt. Vilka risker drar vi på oss? Dessa risker får inte maskeras ge-

nom dimridåer såsom tal om avspänning och förmodad eller påstådd minskning av krigsriskerna. Försvarsbesluten är så konstruerade att de verkar i framtiden. Det är riskerna på åttio- och nittioalet vi nu talar om, och då är de svårbedömbara. I dag har vi ännu ett effektivt försvar, som bygger på tidigare förnuftiga beslut, och risken att vi skall dra på oss ett anfall kan bedömas vara ringa. Men hur blir det om effekten sjunker?

Neutralitet och handlingsfrihet

Regeringens beslut att Sverige skall gå med i den sk oljeklubben förefaller rimligt — för att inte säga ofrånkomligt. Det har emellertid sammankopplats med vår neutralitet på ett sätt som inte är invändningsfritt. Sverige har valt en speciell tolkning av begreppet. Vår deklARATION att landet skall förbli neutralt i händelse av krig i vår nära omvärld eller i krislägen aktualiseras först då vi direkt hotas av konflikter. I fred är vår utrikespolitiska linje den att vi valt att stå utanför allianser. Vad vi riskerar genom inträdet i oljeklubben är väl snarast att vår fulla frihet att välja handlingslinje i utrikespolitiken begränsas. Det är den risken regeringen velat möta genom att kräva rätt till ensidig neutralitet.

Främst av psykologiska skäl synes det olyckligt att denna term används i sammanhanget. Missförstånd uppstår lätt. Det är symptomatiskt att Centerns ungdomsförbund vänt sig mot förslaget — med motiveringen att det inkräktar på "neutraliteten". Andra politiska grupper

kan tänkas komma att inta en liknande hållning.

Vad innebär då vår neutralitet? Först och främst är denna inte garanterad av andra makter. Det betyder att vi själva måste sörja för att den blir respekterad. Det är heller inte en tom fras med innebörd att vi vill vara i fred. Den makt, som överväger angrepp på vårt land, skall veta att vi kommer att försvara oss, detta oberoende av från vilket håll angreppet riktas mot oss. Försvaret måste också ha styrka och uthållighet, så att tvivel inte uppstår om vår vilja och förmåga att avvisa allvarligt menade försök att invadera och utnyttja svenskt territorium. Skulle — i en krissituation — tveksamhet uppstå hos våra grannar, kan detta utlösa anfall i preventivt syfte i avsikt att förhindra att annan makt kommer i förhand och vinner tillgång till strategiskt viktiga positioner i Skandinavien. Alternativt kan en kapplöpning uppstå mellan två rivaliserande makter med risk att stormaktskrig uppstår inom våra gränser.

Förhållandet kan också uttryckas så, att den som överväger ett angrepp på Skandinavien för att vinna strategiska fördelar genom att tex gå igenom vårt land skall bedöma att det blir "billigare" och går snabbare att ta andra vägar, handla på annat sätt.

"Small nations don't have a foreign policy in the sense of flexible alternatives; they have merely a policy of existence and this ultimately depends upon the help of others" skriver C I Sultzberger i International Herald Tribune den 21 okt 1974.

Påståendet är generellt riktigt. Dock bör erinras om att vårt land genom sin utrikespolitiska linje, som efter hand vunnit en icke föraktlig respekt utomlands, uppnått ett förhållandevis stort mått av handlingsfrihet. I de aktuella förhandlingarna om oljan kan vi dra nytta av denna. Men det skall då också observeras att vår "neutralitetspolitik" har kunnat nå denna effekt på grund av det stöd den fått genom ett för behoven avpassat totalförsvar.

Det bör samtidigt betonas att vi, då vi valt att stå utanför allianser, inte kan förutsätta, att vi alls får hjälp utifrån. Skulle sådan ändå komma att lämnas, om vi blir angripna, blir den oförberedd. Den blir också beroende av det intresse oss omgivande rivaliserande försvarspakter, i det då aktuella läget, kan ha av att inte motparten vinner fördelar av att ta vårt land eller delar därav i besittning. Den mest verksamma "hjälpen" består däri att den som överväger invasion tvingas att kalkylera med möjligheten av ett ingripande av annan makt och med risken av en icke önskad stormaktskonfrontation, som kan leda till storkrig. Men risken uppstår först om angriparen tvingas till långvarig kraftinsats.

Har försvarsbehoven blivit mindre?

I slutet av oktober beslöt regeringen att tillsätta en ny parlamentarisk försvarsutredning. Utredarna skall studera totalförsvarets roll i säkerhetspolitiken samt hur balansen i försvarsansträngningarna skall bli så god som möjligt.

I samband därmed har ÖB fått direktiv att utreda det militära försvarets behov. Det skall ske inom fyra olika anslagsramar. Rörande dessa är att observera att inte ens den vidaste av dem ger så mycket pengar, att de svarar mot de uppgifter som ställdes av riksdagen i 1972 års försvarsbeslut. Alla de övriga tre ligger värdemässigt väsentligt lägre.

Nu innebar redan 1972 års beslut en väsentlig begränsning av de tilldelade resurserna jämfört med föregående riksdagsbeslut, trots att uppgifterna kvarstod oförändrade. Uppenbarligen måste de finnas ett klart samband mellan uppgifter och resurser. Det system, som sedan några år är av regeringen anbefallt att tillämpa vid vår långtidsplanering, förutsätter genomgående att denna korrelation beaktas. I anvisningarna till ÖB har emellertid ingenting sagts om uppgifterna annat än att den allmänna målsättningen att behålla landet skall försvaras bibehållas. Förutsattes att de trots begränsningen av resurserna skall bli oförändrade? Eller är de utan ökade risker kan begränsas? Om riskerna anses ha blivit mindre mot slutet av åttiotalet, vad grundar sig en sådan bedömning på? Regeringen har på denna punkt inte gett besked.

Totalförsvarets uppgifter

"Nu bygger vi ett försvar mot Östsidan" meddelade riksdagsledamoten och medlemmen av 1974 års försvarsutredning Maj-Britt Theorin, i en intervju (Värmlands Folkblad den 8/7 1974). Nej, vi bygger ett försvar för att kunna bibehålla

hålla vår alliansfrihet och vår politiska handlingsfrihet i fred och vår neutralitet i händelse av krig i vårt grannskap. Det betyder att vi med samma relativa effekt skall kunna försvara landet åt alla håll och mot alla rimliga former av hot.

En form av aggression, som blivit alltmera aktuell på grund av de utvecklade industristaternas sårbarhet och sålunda för vårt land, är utpressning genom hot. Oljebehovet är ett särskilt sårbart område. Hotet har enligt min mening hittills inte observerats tillräckligt. Jag ger fru Theorin rätt i detta. Hot om terrorbombning kan också tänkas, och det ställer särskilda krav på det psykologiska försvaret. Men det sistnämnda underbygges dåligt genom det påstående, som hon gör i intervjun, att om det blir "ett traditionellt militärt krig blir det ändå så totalt att vi inte har mycket att göra". Nedrustningsivrare är bra tvärsäkra i sina bedömningar! Varför bibehåller tex Israel sitt militära försvar?

Rustningarna i världen är skrämmande, det är sant, och skulle kanske kunna inbjuda till defeatism. Men i Europa är åtminstone tills vidare huvuddelen av stridskrafterna tillhörande NATO och Warszawapakten delvis bundna av varandra. Endast marginella krafter kan sättas in mot Skandinavien. Måste vi inte räkna med att insatser mot vårt land skall stå i ett rimligt förhållande till vad som bedömes vara att vinna? Detta ger oss en möjlighet att hålla oss utanför krig, vilket är vårt mål.

Vi vill att vår neutralitet skall förbli

respekterad inte bara 1975. Vi vill också i fortsättningen hålla oss utanför krig och undgå politisk utpressning. Detta ställer preciserade krav på våra försvarskrafter. Detta gäller inte bara det militära försvaret utan i motsvarande grad civilförsvaret liksom det ekonomiska och det psykologiska. Genom omfattande studier har försvarsbehoven kunnat bestämmas på ett rimligt sätt.

Avspänning

Anspråken minskas inte av den strävan som just nu kan iakttas i samarbetet mellan stormakterna att uppnå politisk avspänning. Vi har väl rätt att fästa vissa förhoppningar vid detta. Men vi tvingas räkna med att avspänningen kan förbytas i sin motsats. I oktober förra året, sedan oktoberkriget i Mellersta Östern brutit ut, höjdes temperaturen i relationerna mellan USA och Sovjet. En konfrontation av allvarligaste slag var hotande nära. Detta är bara ett exempel bland andra. Många konflikthanledningar finns kvar, men så länge en hotande kris riskerar att leda till krig med insats av kärnvapen, torde vi ha anledning räkna med att de tills vidare kan begränsas till det diplomatiska fältet. I dag är läget i Europa tämligen stabilt på grund av relativt god balans mellan de stridskrafter ur olika försvarspakter som här står emot varandra.

Få bedömer väl därför att krigsriskerna är överhängande; men flertalet insiktsfulla bedömare torde anse att läget i Europa och världen i övrigt inte är så sta-

bilt, att ej en rubbning kan inträffa inom den tidsperiod över vilken vi nu planerar för vårt försvar. "Avspänning innebär naturligtvis ingen garanti mot kriser och lokala krig", framhöll statsminister Palme i ett omskrivet tal i Piteå 4 augusti 1974. Eftersom ingenting med större grad av säkerhet kan sägas om spänningsläget mot slutet av åttiotalet, tvingas vi räkna med att vårt försvar innan dess kan komma att sättas på prov.

Inte heller vågar vi sätta vår lit till förhoppningar om rustningsminskning. "Det talas om nedrustning; i praktiken fortsättes kapprustningen", slog Olof Palme fast i sitt Piteå-tal. Han kunde göra det med stöd av SIPRI:s analyser. Så länge detta fortsätter förblir anspråken på våra försvarskrafter stora.

Talet om att andra nationer har samma svårigheter som vi att få försvarsökonomien att gå ihop är inte ett gott skäl att försvaga vårt totalförsvar. Gäller uttalandet västländerna förhåller det sig väl, logiskt sett, tvärtom. En ensidig försvagning av dessa länders försvarskraft skulle rubba stabiliteten i Europa och ställa vårt land inför okända risker. Vi vet att man i Öst inte minskar sin krigspotential.

Slutsatsen härav måste bli att ingenting ännu inträffat — tyvärr! — som ger stöd för en teori om minskade krigsrisker på sikt. Detta måste ligga till grund för bedömningen av våra försvarsbehov. Det är behovet av försvarskraft i den stund vi blir angripna, som skall läggas till grund för en uppskattning — inte den politiska

bedömning av krigsriskernas storlek innan vi råkar i krig. Begränsas ändock försvarskraften, måste en realistisk värdering göras av de risker för landet — för det svenska folket — som följer härav. Och dessa måste klart redovisas.

"Hotbilden"

Det är en missuppfattning att den svenska försvarsledningen skulle räkna med att vårt land i dag är hotat av någon makt. Däremot måste ÖB som ansvarig myndighet räkna med möjligheten att vi i en oviss framtid kan komma att bli det. Varifrån en sådan fara kan hota kan vi inte veta, och därför är vårt försvar berett att möta ett angrepp från vilket håll det än kommer. Detta ställer relativt sett större krav än de, som ett paktanslutet land måste räkna med.

Om vi ändå planerar att ha mera stridskrafter utgångsgrupperade i en riktning än i en annan beror detta på geografiska och övriga strategiska förhållanden. Skulle ett anfall komma tex över den norska gränsen efter en föregående ockupation av Norge, får vi tid att gruppera om krafterna i den riktningen. Så skedde 1940. I andra riktningar kan ett mera kuppattat anfall sättas in. Om en presumtiv angripare dessutom förfogar över medel att från undanskymda utgångslägen i det egna landet snabbt föra över invasionsstyrkor, är det naturligt att vi i dessa riktningar tvingas att inta en högre försvarsberedskap. Detta är inte utslag av misstro; det är en konsekvens av neutraliteten.

Vi måste dessutom räkna med att Warszawa-pakten förfogar över stridskrafter som är väsentligt starkare än vad som krävs för försvar mot NATO-styrkorna i Europa. Där finns ett överskott särskilt av "vanliga" stridskrafter, som i ett krisläge kan användas för offensiv. Det kan tilläggas att W-pakten förfogar över snabba transportmedel, bl a specialbyggda farkoster för anfall mot försvarad kust (amfibiestyrkor). Styrkorna i Öst blir därför potentiellt farligare än de som nu står i Väst.

Sammanfattning

Det råder i dag trots allt en viss balans mellan W-pakten och NATO-styrkor i Europa. Den sk terrorbalansen tvingar båda de rivaliserande styrkorna till stor försiktighet. Skulle ett storkrig utbryta kan det betyda katastrof för båda parter.

Vårt eget försvar är i dag relativt starkt. Vi kan möta en angripare efter kort mobiliseringstid i vilken riktning ett angrepp än kommer. En ockupation bedömes ta relativt lång tid i anspråk om försök skulle göras. Detta tvingar den som överväger anfall att kalkylera med risken att stormaktsrivalen, i vars intresse det kan ligga att hindra motparten att vinna strategiska fördelar i Skandinavien, går till motaktion. Därmed följer också faran att ett sådant ingripande trappas upp och leder till ett storkrig. De flesta insiktsfulla bedömare anser att båda försvarspakterna försöker undvika en sådan olycka till praktiskt taget varje pris.

Slutsatsen härav måste bli att Sverige

under här angivna förutsättningar vågar hoppas att få vara i fred.

Men den rådande strategiska balansen i Europa är inte någonting statiskt. Förändringar i fråga om vapenutrustning, motmedel mot denna och i geografiska förutsättningar inträffar ständigt. Stormakterna är uppmärksamma på dessa. Risken för att motparten därigenom vinner en fördel och ett kanske avgörande övertag mötes med motdrag. Ett sådant kan ge upphov till angrepp på Skandinavien, kanske i preventivt syfte. Den risken ökar om motståndskraften hos det svenska försvaret nedgår. En presumtiv angripare räknar kanske med en snabbt genomförd ockupation och med att stormaktsrivalen på grund av risken för storkrig tvekar att gå till motaktion.

En mera väsentlig försvagning av det svenska försvaret skulle sålunda inte bara utsätta vårt eget land för krigsrisk och utpressningshot. Det skulle också rubba stabiliteten i Norden och medföra fara för hela Europa. Det föreligger i dag en risk för en sådan försvagning.

En invändning ligger kanske nära till hands. Avrusta hela Norden! Vi riskerar då visserligen att våra länder blir ockuperade, men det är ett mindre ont än ett krig. Anmärkningen — den har då och då kommit till uttryck i den säkerhetspolitiska debatten — bygger på ett felaktigt antagande. Skulle svenskt territorium bli ockuperat, är det inte uteslutet utan tvärtom antagligt att den makt, som går förlustig den strategiska fördelen att utnyttja skandinaviskt territorium, försö-

ker att genom bombing av kommunikationer eller på annat sätt begränsa motståndarens rörelsefrihet. Ett stormaktskrig inom våra gränser hotar.

Intresset från de båda stormaktsrivalernas sida för Nordkalotten är i dag utomordentligt stort. Det har demonstrerats genom upprepade övningar, både rent

marina och kombinerade sådana. Ett motsvarande intresse har visats Östersjöutloppen. Nordiskt territorium har inte blivit mindre intressant genom de oljefyndigheter, som gjorts eller väntas i haven runt våra länder. De risker som utmålats har ett klart verklighetsunderlag.